

**ПРИВАТНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

ЗАТВЕРДЖЕНО
на засіданні Вченої ради

«___» _____ 2022 р.

протокол № _____

**НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН ТА ПРОГРАМА
ЦИКЛУ ТЕМАТИЧНОГО УДОСКОНАЛЕННЯ
«ФАРМАЦЕВТИЧНА ОПІКА В ОХОРОНІ ЗДОРОВ'Я»**

галузі знань 22 «Охорона здоров'я»

ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ

222 «Медицина», 228 «Педіатрія», 221 «Стоматологія»,

226 «Фармація, промислова фармація»

Розглянуто

на методичній нараді
кафедри «___» _____ 2022 року
протокол № _____

завідувач кафедри фармацевтичної
та біологічної хімії, фармакогнозії

проф. Коновалова О.Ю.

Київ – 2022

СКЛАД РОБОЧОЇ ГРУПИ

1. Завідувач кафедри фармацевтичної і біологічної хімії, фармакогнозії д.фарм.н., професор Коновалова О.Ю.
2. Доцент кафедри фармацевтичної і біологічної хімії, фармакогнозії к.фарм.н., доцент Лозова О.В.
3. Доцент кафедри фармацевтичної і біологічної хімії, фармакогнозії, к.фарм.н. Гуртовенко І.О.
4. Старший викладач кафедри фармацевтичної і біологічної хімії, фармакогнозії Білан О.А.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Відповідно до Положення про деякі заходи безперервного професійного розвитку медичних та фармацевтичних працівників, затвердженим наказом МОЗ України від 22.07.1993 № 166 (в редакції наказу МОЗ України від 18.08.2021 № 1751) цикли тематичного удосконалення передбачають удосконалення професійних знань і навичок шляхом навчання за професійними навчальними програмами з метою оновлення наявних та отримання нових теоретичних і практичних знань.

Цикли тематичного удосконалення (ТУ) проводяться у зв'язку з підвищенням вимог до рівня кваліфікації, необхідністю освоєння сучасних та нових методів вирішення професійних завдань, формування і закріплення на практиці професійних знань, умінь і навичок, отриманих в результаті теоретичної підготовки, необхідністю вивчення світового досвіду, формування організаторських навичок для виконання обов'язків на займаній або на більш високій посаді.

Розроблений план та програма циклу ТУ «Фармацевтична опіка в охороні здоров'я» складаються з 40 навчальних годин (1 тиждень) та розраховані на спеціалістів спеціальності 222 «Медицина», 228 «Педіатрія», 221 «Стоматологія», 226 «Фармація, промислова фармація».

У програмі викладено сучасні уявлення про фармацевтичну опіку в охороні здоров'я. Фармацевтична опіка є комплексною програмою співпраці лікаря, провізора, клінічного провізора та пацієнта для оптимізації застосування лікарських засобів та покращення здоров'я. Вивчення циклу ТУ лікарів/фармацевтів «Фармацевтична опіка в охороні здоров'я» передбачає набуття навичок ефективної професійної взаємодії між фахівцями охорони здоров'я та забезпечення належної комунікації з пацієнтом, з врахуванням його лікової поведінки та особливих потреб. Програма ТУ включає вивчення концепції DRP (drug-related problems), також сучасних проблем в системі охорони здоров'я, що перешкоджають досягненню очікуваних результатів лікування, підходів до їх ідентифікації, категоризації, менеджменту та моніторингу. Зокрема, приділяється увага питанням безпеки застосування лікарських засобів, класифікації побічних реакцій, клініко-фармацевтичним втручанням при їх виявленні. В межах циклу ТУ розглядаються питання поліпрагмазії, поліфармації.

Предметом вивчення циклу ТУ «Фармацевтична опіка в охороні здоров'я» є підвищення раціональності фармакотерапії шляхом співпраці фахівців охорони здоров'я та пацієнта в межах фармацевтичної опіки.

Міждисциплінарні зв'язки. Вивчення циклу ТУ «Фармацевтична опіка в охороні здоров'я» базується на знаннях професійно-орієнтованих дисциплін в рамках професійної підготовки магістрів за спеціальностями 222 «Медицина», 228 «Педіатрія», 221 «Стоматологія», 226 «Фармація, промислова фармація» галузі знань 22 «Охорона здоров'я».

У результаті проходження циклу ТУ «Фармацевтична опіка в охороні здоров'я» протягом одного тижня, лікар/фармацевт отримує Сертифікат про проходження циклу ТУ та 25 балів для присвоєння, або підтвердження кваліфікаційної категорії.

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	денна форма					
	Усього	у тому числі				
		Л	П	лаб.	інд.	с.р.
1	2	3	4	5	6	7
<i>Змістовний модуль 1. Концепція DRP</i>						
Тема 1. Фармацевтична опіка, предмет та завдання	4	2	1			1
Тема 2. Концепція DRP інтегрована з системою фармацевтичної опіки	4	2	-			2
Тема 3. Особливості фармацевтичної опіки в умовах стаціонару, амбулаторного закладу охорони здоров'я, аптеки	4	2	-			2
Тема 4. Підвищення безпеки фармакотерапії шляхом фармацевтичної опіки	4	2	1			1
Тема 5. Фармацевтична опіка в геріатрії	2	2	-			-
Тема 6. Лікова поведінка пацієнта як аспект фармацевтичної опіки	2	2	-			-
Тема 7. Фармацевтична опіка пацієнтів із особливими потребами	3	2	-			1
<i>Змістовний модуль 2. Раціональна фармакотерапія. Зміна фармакотерапевтичного ефекту лікарських засобів при застосуванні комбінацій ліків. Побічна дія лікарських засобів. Лікова хвороба. Нутриційні фактори. Шкідливі звички</i>						
Тема 8. Концепція DRP як основа оцінки якості фармакотерапії. Взаємодія лікарських засобів при комбінованому їх застосуванні. Прогнозування та тактика раціональної фармакотерапії при лікових взаємодіях.	4	2	2			-
Тема 9. Принципи моніторингу побічної дії лікарських засобів як елемент вивчення клінічної ефективності та безпеки ліків. Система фармакологічного нагляду в Україні та світі. Лікова хвороба як наслідок нераціонального застосування лікарських засобів.	4	2	2			-
Тема 10. Вплив нутриційних факторів на ефективність та безпеку фармакотерапії. Основи раціонального харчування та дієтотерапії. Вплив харчових продуктів на ефективність та безпеку лікарських засобів.	6	2	2			2
Тема 11. Клініко-фармацевтичні аспекти вибору та раціонального застосування лікарських засобів у хворих зі шкідливими звичками (зловживання алкоголем, нікотинном, наркотичними речовинами)	3	-	2			1
Всього годин	40	20	10			10

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН

циклу тематичного удосконалення «ФАРМАЦЕВТИЧНА ОПІКА В
ОХОРОНІ ЗДОРОВ'Я» для лікарів/фармацевтів

Контингент слухачів – лікарі/фармацевти

Тривалість навчання – 1 тиждень (40 навчальних годин)

Мета навчання на циклі ТУ: підвищення професійного рівня лікарів/фармацевтів, вивчення фармацевтичної опіки як теорії та практики раціоналізації фармакотерапії шляхом попередження та вирішення лікопов'язаних проблем у співпраці фахівців охорони здоров'я та пацієнта. Основне завдання циклу ТУ «Фармацевтична опіка в охороні здоров'я» є опанування теоретичних підходів та практичних навичок здійснення фармацевтичної опіки: виявлення, попередження та вирішення лікопов'язаних проблем, зокрема побічних реакцій лікарських засобів, уникнення поліпрагмазії в геріатрії, налагодження співпраці з фахівцями охорони здоров'я та менеджмент лікової поведінки пацієнтів, включно з особами із особливими потребами, взаємодія лікарських засобів при комбінованому їх застосуванні, прогнозування та тактика раціональної фармакотерапії при взаємодії ліків, вплив нутриційних факторів і шкідливих звичок на результати лікування пацієнта.

Структура навчальної програми циклу ТУ «Фармацевтична опіка в охороні здоров'я»

Всього годин: 40

Теми лекцій

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
<i>Змістовний модуль 1. Концепція DRP</i>		
1	Тема 1. Фармацевтична опіка, предмет та завдання	2
2	Тема 2. Концепція DRP інтегрована з системою фармацевтичної опіки	2
3	Тема 3. Особливості фармацевтичної опіки в умовах стаціонару, амбулаторного закладу охорони здоров'я, аптеки	2
4	Тема 4. Підвищення безпеки фармакотерапії шляхом фармацевтичної опіки	2
5	Тема 5. Фармацевтична опіка в геріатрії	2
6	Тема 6. Лікова поведінка пацієнта як аспект фармацевтичної опіки	2
7	Тема 7. Фармацевтична опіка пацієнтів із особливими потребами	2
<i>Змістовний модуль 2. Раціональна фармакотерапія. Зміна фармако-терапевтичного ефекту лікарських засобів при застосуванні комбінацій ліків. Побічна дія лікарських засобів. Лікова хвороба. Нутриційні фактори. Шкідливі звички</i>		
8	Тема 8. Концепція DRP як основа оцінки якості фармакотерапії. Взаємодія лікарських засобів при комбінованому їх застосуванні. Прогнозування та тактика раціональної фармакотерапії при взаємодії ліків.	2

9	Тема 9. Принципи моніторингу побічної дії лікарських засобів як елемент вивчення клінічної ефективності та безпеки ліків. Система фармакологічного нагляду в Україні та світі. Лікова хвороба як наслідок нераціонального застосування лікарських засобів.	2
10	Тема 10. Вплив нутриційних факторів на ефективність та безпеку фармакотерапії. Основи раціонального харчування та дієтотерапії. Вплив харчових продуктів на ефективність та безпеку лікарських засобів.	2
Разом		20

Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Тема 1. Фармацевтична опіка, предмет та завдання	1
	Тема 4. Підвищення безпеки фармакотерапії шляхом фармацевтичної опіки	1
2	Тема 8. Взаємодія лікарських засобів при комбінованому їх застосуванні. Прогнозування та тактика раціональної фармакотерапії при взаємодії ліків	2
3	Тема 9. Принципи моніторингу побічної дії лікарських засобів як елемент вивчення клінічної ефективності та безпеки ліків. Система фармакологічного нагляду в Україні та світі. Лікова хвороба як наслідок нераціонального застосування лікарських засобів	2
4	Тема 10. Основи раціонального харчування та дієтотерапії. Вплив харчових продуктів на ефективність та безпеку лікарських засобів	2
5	Тема 11. Клініко-фармацевтичні аспекти вибору та раціонального застосування лікарських засобів у хворих зі шкідливими звичками (зловживання алкоголем, нікотин, наркотичними речовинами)	2
Разом		10

Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Фармацевтична опіка як філософія медичної/фармацевтичної практики	1
2	Класифікаційна система DRP Європейської мережі фармацевтичної опіки (Pharmaceutical Care Network Europe): еволюція розвитку (V 1-9)	1
3	Фармацевтична опіка скерована на лікаря, медичну сестру, пацієнта	1
4	Роль фармацевтичної опіки у підвищенні безпеки фармакотерапії	1
5	Менеджмент проблеми поліпрагмазії (поліфармації) в геріатрії	1
6	Методи оцінки та втручання для досягнення комплаєнсу та високого адгеренсу	1
7	Особливості комунікації та програми підтримки пацієнтів із порушеннями чи втратою зору, слуху	1
8	Основи раціонального харчування та дієтотерапії. Вплив харчових продуктів на ефективність та безпеку лікарських засобів	2

9	Клініко-фармацевтичні аспекти вибору та раціонального застосування лікарських засобів у хворих зі шкідливими звичками (зловживання алкоголем, нікотиним, наркотичними речовинами)	1
Разом		10

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни (назва та опис кожної теми)

Змістовний модуль 1. Концепція DRP

Тема 1. Фармацевтична опіка, предмет та завдання

Дефініція «фармацевтична опіка», її оригінальні трактування, консенсусне трактування Європейської мережі фармацевтичної опіки (Pharmaceutical Care Network Europe). Фармацевтична опіка як філософія практики, її завдання. Взаємозв'язок фармацевтичної опіки та клінічної фармації.

Тема 2. Концепція DRP інтегрована з системою фармацевтичної опіки Ліко-пов'язані проблеми (drug-related problems – DRP) як події чи обставини пов'язані з фармакотерапією, що перешкоджають досягненню очікуваних результатів лікування. Складові (рубрики) класифікаційної системи Європейської мережі фармацевтичної опіки (Pharmaceutical Care Network Europe): проблеми, причини, втручання, прийняття (схвалення) втручань та 5 статус ліко-пов'язаних проблем. Ліко-пов'язані проблеми: 1) клінічні та технічні; 2) реальні та потенційні. Ідентифікація та категоризація ліко-пов'язаних проблем, їх менеджмент та моніторинг. Ліко-пов'язані проблеми як індикатори якості фармацевтичної опіки

Тема 3. Особливості фармацевтичної опіки в умовах стаціонару, амбулаторного закладу охорони здоров'я, аптеки

Особливості фармацевтичної опіки в умовах стаціонару та амбулаторного закладу охорони здоров'я: скерування фармацевтичної опіки на лікаря та медичну сестру; погоджена із лікарем фармацевтична опіка пацієнта. Клініко-фармацевтичне повідомлення як формат фармацевтичної опіки скерованої на фахівців охорони здоров'я. Інфузійний та ін'єкційний «коктейль» як складова проблеми лікових взаємодій в умовах стаціонару. Фармацевтична опіка в аптеках.

Тема 4. Підвищення безпеки фармакотерапії шляхом фармацевтичної опіки Класифікація побічних реакцій лікарських засобів, розподіл відповідно до органів та систем організму, що уражаються, фактори ризику їх виникнення. Оцінка персоналізованих ризиків та заходи з попередження прояву побічних реакцій лікарських засобів. Клініко-фармацевтичні втручання при виявленні побічних реакцій.

Тема 5. Фармацевтична опіка в геріатрії

Поліморбідність та поліпрагмазія (поліфармація) в геріатрії, концепція потенційно недоцільних ліків (Potentially Inappropriate Medications – PIMs). Спеціальні геріатричні інструменти: Критерії Бірса Американського геріатричного товариства (American Geriatrics Society Beers Criteria), Перелік потенційно недоцільних ліків ЄС (EU(7)-PIM list), STOPP / START критерії (STOPP / START criteria), перелік FORTA (Fit fOR The Aged list) тощо.

Тема 6. Лікова поведінка пацієнта як аспект фармацевтичної опіки

Сприйняття пацієнтами інформації наданої фахівцями охорони здоров'я. Дефініції, що описують лікову поведінку пацієнта. Тлумачення термінів комплаєнс та адгерєнс як складових лікової поведінки пацієнта, спільні характеристики та

відмінні ознаки. Методи оцінки комплаєнсу та адгеренсу. Методологія скринінгу «4 D»-проблем: 1) заперечення захворювання (denial); 2) депресія (depression); 3) залежність (dependence) алкогольна, наркотична чи інша; 4) деменція (dementia). Методи втручання з метою досягнення комплаєнсу та високого адгеренсу.

Тема 7. Фармацевтична опіка пацієнтів із особливими потребами

Особи із порушеннями чи втратою зору, слуху як пацієнти з особливими потребами. Виявлення, серед загалу пацієнтів, осіб із порушеннями чи втратою зору, слуху. Проблеми комунікації з фахівцями охорони здоров'я визначені пацієнтами із особливими потребами. Особливості комунікації та програми підтримки пацієнтів із порушеннями чи втратою зору, слуху.

Змістовний модуль 2. Раціональна фармакотерапія. Зміна фармакотерапевтичного ефекту лікарських засобів при застосуванні комбінацій ліків. Побічна дія лікарських засобів. Лікова хвороба. Нутриційні фактори.

Шкідливі звички

Тема 8. Концепція DRP як основа оцінки якості фармакотерапії

Взаємодія лікарських засобів при комбінованому їх застосуванні. Прогнозування та тактика раціональної фармакотерапії при лікових взаємодіях. Причини та наслідки нераціонального застосування лікарських засобів. Проблеми, пов'язані із застосуванням лікарських засобів, роль у системі раціональної фармакотерапії.

Поняття про ліко-пов'язані проблеми (DRP), принципи їх класифікації. 8

Принципи використання комбінацій лікарських засобів. Раціональні та нераціональні комбінації ліків. Зміни фармакокінетики та фармакодинаміки ліків при використанні комбінацій. Зміни фармакотерапевтичного ефекту ліків при використанні комбінацій лікарських засобів. Принципи попередження взаємодій лікарських засобів для їх раціонального застосування. Взаємодія ліків з компонентами харчових продуктів, алкоголем та нікотинном.

Тема 9. Принципи моніторингу побічної дії лікарських засобів як елемент вивчення клінічної ефективності та безпеки ліків. Система фармакологічного нагляду в Україні та світі. Лікова хвороба як наслідок нераціонального застосування лікарських засобів.

Класифікація побічних ефектів лікарських засобів. Типи побічних реакцій, їх клінічні прояви. Фактори, які визначають можливість виникнення побічних реакцій при застосуванні лікарських засобів. Принципи попередження побічних реакцій лікарських засобів. Корекція побічних реакцій лікарських засобів. Система фармакологічного нагляду. Лікова хвороба, особливості її виникнення, клінічні ознаки, попередження. Принципи попередження нераціонального застосування лікарських засобів.

Тема 10. Вплив нутриційних факторів на ефективність та безпеку фармакотерапії. Основи раціонального харчування та дієтотерапії. Вплив харчових продуктів на ефективність та безпеку лікарських засобів.

Правила харчування при соціально значущих та найбільш поширених захворюваннях. Зв'язок нутриційного статусу із розвитком захворювань. Вплив харчових продуктів на ефективність та безпеку лікарських засобів.

Тема 11. Клініко-фармацевтичні аспекти вибору та раціонального застосування лікарських засобів у хворих зі шкідливими звичками (зловживання алкоголем, нікотинном, наркотичними речовинами).

Зміни фармакотерапевтичного ефекту лікарських засобів під впливом алкоголю, нікотину, наркотичних речовин. Роль провізора та місце фармацевтичної опіки в попередженні не-бажаної взаємодії лікарських засобів із алкоголем, нікотином та наркотичними речовинами. Принципи раціональної фармакотерапії хворих із шкідливими звичками.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Ена Л.М., Христофорова А.М., Артеменко В.И., Гаркавенко О.Г. Фармакотерапия в гериатрии: от полиморбидности к рациональной терапии. Раціональна фармакотерапія. 2018. №4(49). С. 53-59.
2. Зіменковський А.Б., Борецька О.Б., Настюха Ю.С. Трактуння дефініцій комплаєнсу та адгеренсу як складових лікової поведінки пацієнта. Клінічна фармація, фармакотерапія та медична стандартизація. 2014. №4 (25). С. 121-129.
3. Зіменковський А.Б., Ривак Т.Б., Ханик Н.Л. Концепція DRP як частина філософії раціональної фармакотерапії, інтегрованої з системою фармацевтичної опіки. Клінічна фармація, фармакотерапія та медична стандартизація. 2011. №1-2. – С. 23-31.
4. Клінічний порадник з раціональної фармакотерапії пацієнтів із соціально важливими захворюваннями (артеріальна гіпертензія, цукровий діабет, ожиріння) / А.Б. Зіменковський, Ю.С. Настюха, О.Б. Борецька, О.І. Гнездюк, М.М. Заяць, О.І. Лопатинська, О.М. Непийвода, У.Я. Янишин, Р.Р. Яремкевич; за заг. ред. А.Б. Зіменковського. Львів, 2015. 195 с.
5. Менеджмент лікової поведінки пацієнта: метод. рек. / А.Б. Зіменковський, Т.М. Думенко, О.В. Матвєєва, О.Б. Борецька, Ю.С. Настюха, М.М. Заяць, Т.В. Єремєєва, В.Я. Шибінський, Н.І. Заремба, Н.В. Роговик; Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, підрозділ оперативного друку. Львів, 2015. 59 с.
6. Настюха Ю.С., Матвєєва О.В., Зіменковський А.Б. Оцінка повідомлень про побічну реакцію лікарських засобів з позицій раціональної фармакотерапії за участі клінічного провізора. Повідомлення І. Клінічна фармація, фармакотерапія та медична стандартизація. 2011. №3-4. С. 48-54.
7. Настюха Ю.С., Матвєєва О.В., Зіменковський А.Б. Оцінка повідомлень про побічну реакцію лікарських засобів з позицій раціональної фармакотерапії за участі клінічного провізора. Повідомлення ІІ. Клінічна фармація, фармакотерапія та медична стандартизація. 2012. №1-2. С. 35-39.
8. Новітній глосарій з клінічної фармації. Навчальний посібник / А.Б. Зіменковський, В.Я. Сятиня, І.А. Зупанець [та ін.]; за заг. ред. А.Б. Зіменковського. Львів, 2013. 517 с.
9. Основи клінічної фармації: підручник для студентів фармації та медицини / М. Дрозд, М. Хербет, Б. Якубовська-Солярська, М. Юда, Е. Кендзерська, М. Козира, А. Малм, Е. Полешак, Б. Войтисьяк-Дума, Г. Згурка, А. Зіменковський, О. Борецька, М. Заяць, Ю. Настюха, В. Шибінський; Люблінський медичний університет, Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького; за ред. Анни Велі-Гоєнської, Станіслава Чучвара, Андрія Зіменковського. Львів, 2015. 528 с. 11
10. Про затвердження Порядку здійснення фармаконагляду: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 27.12.2006 р. №898. Редакція від 06.01.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0073-07>
11. Протоколи провізора (фармацевта) при відпуску безрецептурних лікарських засобів: довідник лікаря / укладачі: Бездітко Н.В., Бліхер В.Є., Зіменковський А.Б., Зупанець І.А., Ліщишина О.М. та ін.- К.: ТОВ «Доктор-Медіа», 2011. – 250 с.
12. Ривак Т.Б. Оцінка раціональності та безпеки фармакотерапії в гериатрії (на прикладі пацієнтів травматологічного профілю). Клінічна фармація, фармакотерапія та медична стандартизація. 2013. №1. С. 9-18.

13. Уніфікована методика оцінки фармакотерапії за листками лікарських призначень: метод. рек., МОЗ України / А.Б. Зіменковський, А.М. Морозов, А.В. Степаненко [та ін.]; Український центр наукової медичної інформації і патентно-ліцензійної роботи, Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, підрозділ оперативного друку. Київ, Львів, 2011. 38 с.
14. Allemann S.S., van Mil J.W.F., Botermann L., Berger K., Griese N., Hersberger K.E. Pharmaceutical Care: the PCNE definition 2013. *International Journal of Clinical Pharmacy*. 2014. №36. P 544-555.
15. Curtin D., Gallagher P.F., O'Mahony D. Explicit criteria as clinical tools to minimize inappropriate medication use and its consequences. *Therapeutic Advances in Drug Safety*. 2019. №10. P. 1-10.
16. Dreischulte T., Fernandez-Llimos F. Current perceptions of the term Clinical Pharmacy and its relationship to Pharmaceutical Care: a survey of members of the European Society of Clinical Pharmacy. *International Journal of Clinical Pharmacy*. 2016. №38(6). P. 1445-1456.
17. Duma L.S., Chininthorn P., Glaser M., Tucker W.D. Usability of an Authoring Tool for Generalised Scenario Creation for SignSupport. 2015. URL: https://www.researchgate.net/publication/281641775_Usability_of_an_Authoring_Tool_for_Generalised_Scenario_Creation_for_SignSupport
18. Graabaek T., Kjeldsen L.J. Medication reviews by clinical pharmacists at hospitals lead to improved patient outcomes: a systematic review. *Basic & Clinical Pharmacology & Toxicology*. 2013. №112(6). P. 359-373.
19. Niznik J.D., He H., Kane-Gill S.L. Impact of clinical pharmacist services delivered via telemedicine in the outpatient or ambulatory care setting: A systematic review. *Research in Social and Administrative Pharmacy*. 2018. №14(8). P. 707-717.
20. Pharmaceutical care. World Health Organization. URL: <http://apps.who.int/medicinedocs/en/d/Jh2995e/2.2.html>
21. van Mil J.W., Horvat N., Westerlund T. The Pharmaceutical Care Network Europe Classification for Drug related problems V8.03. Zuidlaren, Pharmaceutical Care Network Europe Association, 2019. 10 p. URL: <https://www.pcne.org/working-groups>
22. Zimenkovsky A., Nastyukha Y., Boretska O., Devinyak O., Melikova F. Perception of information about drugs by a patient as an aspect of pharmaceutical care on the example of non-steroidal anti-inflammatory drugs. *Pharmacia*. 2018. №1(65). P. 18-33.

Допоміжна

1. Давтян Л.Л., Загорій Г.В., Вороненко Ю.В., Коритнюк Р.С., Войтенко Г.М. Лікарська взаємодія та безпека ліків: посібник. – К.: ЧП «Блудчий М.І.», 2011. – 744 с.
2. Фармаконагляд та підходи до його здійснення: метод. рек., МОЗ України / О.В. Матвеева, І.С. Чекман, С.В. Нальотов [та ін.]; Український центр наукової медичної інформації і патентно-ліцензійної роботи. Київ, 2013. 85 с.
3. Дроговоз С.М., Гудзенко А.П., Бутко Я.А., Дроговоз В.В. Побочное действие лекарств: учебник-справочник. –Х.: «СИМ», 2010. - 480 с.
4. Денисюк В.І., Денисюк О.В. Доказова внутрішня медицина: Підручник для студентів вищих мед. навч. закладів III –IV рівнів акред.– Вінниця: ДП ДКФ, 2011. - 928 с.
5. Рациональная фармакотерапия. Справочник терапевта: Рук. для практикующих врачей /Ред.-сост. Л.И.Дворецкий. - М.: Литтерра, 2010. - 976 с.
6. Сметаніна К.І. Фармацевтична допомога геріатричним хворим: навч. посібник для слухачів курсів підвищення кваліфікації (III-IV рівень акред.) – ЛНМУ ім. Д. Галицького. – Л.: Видавництво Т. Сороки, 2011. – 117 с.
7. Фармацевтична енциклопедія (НФаУ; ред. рада: Черних В.П. (голова) та ін. – Вид. 2-е, доп. – К.: Моріон, 2010. – 1631 с.

Інформаційні ресурси

1. Державний реєстр лікарських засобів. URL: <http://www.drlz.com.ua/>
2. Державний формуляр лікарських засобів. URL: <https://dec.gov.ua/materials/chinnij-vipusk-derzhavnogo-formulyara-likarskihzasobiv/>
3. European Society of Clinical Pharmacy. URL: <https://www.escpweb.org/>
4. Pharmaceutical Care Network Europe. URL: <https://www.pcne.org/>
5. Uppsala Monitoring Centre. URL: <https://www.who-umc.org/blog/>
6. Сайт ПВНЗ «Київський медичний університет» <https://kmu.edu.ua/>

додатково

1. Внутрішні хвороби: портал для лікарів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://empendium.mp.pl/ua/>
2. Державний формуляр лікарських засобів. Випуск 1, випуск 2, випуск 3, випуск 4, випуск 5, випуск 6, випуск 7, випуск 8, випуск 9, випуск 10, випуск 11 / під ред. В.Т. Чумака, В.І. Мальцева, А.М. Морозова, В.Д. Парія, А.В. Степаненко. – К.: Моріон.
3. Наказ МОЗ України «Про затвердження протоколів провізора (фармацевта)» від 16.05.2011 № 284.
4. International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems, 23 10th Revision, Version for 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://apps.who.int/classifications/apps/icd/icd10online/>
5. Rational use of medicines: progress in implementing the WHO medicines strategy Report by the Secretariat, EB118/6, 11 May 2006, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.who.int/gb/ebwha/pdf_files/EB118/B118_6-en.pdf/
6. Shaw C (2003). How can hospital performance be measured and monitored? Copenhagen, WHO Regional Office for Europe (Health Evidence Network report; [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euro.who.int/document/e82975.pdf> , accessed 14/09/2009).